

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У РЕГІОНАХ

Стаття присвячена дослідженню інституціональної складової розвитку ринкової інформаційної інфраструктури та аналізу проблем його поширення на регіональному рівні. На основі таких інституціональних теорій, як теорія економічних агентів, теорія трансакційних витрат, теорія інформаційної економіки, теорія суспільного вибору було проведено аналіз інститутів регулювання інформаційного обміну між учасниками ринкових відносин на регіональному рівні. Це надало можливість в роботі обґрунтувати роль інститутів у формуванні ринкової інформаційної інфраструктури, дослідити специфіку їх функціонування та запропонувати два підходи до аналізу інституціональної складової – дослідження інститутів як складних утворень, що акумулює інформаційні ресурси ринку, та як обмежень, що встановлюють певні рамки для ефективного функціонування інформаційної інфраструктури.

Ключові слова: *регіон, інститут, інформація, інформаційні ресурси, трансакція, ринкова інформаційна інфраструктура*

Статья посвящена исследованию институциональной составляющей развития рыночной информационной инфраструктуры и анализа проблем его распространения на региональном уровне. На основе таких институциональных теорий, как теория экономических агентов, теория трансакционных издержек, теория информационной экономики, теория общественного выбора был проведен анализ институтов регуляции информационного обмена между участниками рыночных отношений на региональном уровне. Это предоставило возможность в работе обосновать роль институтов в формировании рыночной информационной инфраструктуры, исследовать специфику их функционирования и предложить два подхода к анализу институциональной составляющей – исследования институтов как сложных образований, которые аккумулирует информационные ресурсы рынка, и как ограничений, устанавливающих определенные рамки для эффективного функционирования информационной инфраструктуры.

Ключевые слова: *регион, институт, информация, информационные ресурсы, трансакция, рыночная информационная инфраструктура.*

The article is devoted to the research of institutional component of market information infrastructure development and to the analysis of the problem of its distribution at the regional level. It reviews such institutional theories as economic agents' theory, transaction costs theory, information economics, public choice theory and on its basis considers institutes of informative exchange regulation at regional level. The article gives possibility to substantiate the role of institutions in forming of market information infrastructure, to explore the specific features of their functioning and offers two approaches to the analysis of institutional components – research of institutions as complex formations, which accumulate the informative resources of market and as limitations which set certain frames for the effective functioning of informative infrastructure.

Key words: *region, institute, information, informative resources, transaction, market informative infrastructure.*

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Роль інформації в економічних процесах протягом

розвитку ринкової економіки стрімко зростала. Сьогодні інтенсивний тип економічного зростання носить в основному інформаційний характер і

забезпечується інформатизацією на основі збільшення частки використання нових інфокомунікаційних технологій, знань, науково-дослідницьких розробок; підвищенням рівня підготовки співробітників; упровадженням прогресивних форм і методів організації виробничої і управлінської діяльності. Все сприяє переходу до нової економічної формації – інформаційної економіки.

В умовах трансформації всієї економічної системи дослідження процесу інституціоналізації ринкових відносин стає надзвичайно актуальною. Від формування, розробки, введення в дію та ефективного функціонування нових законів, формальних і неформальних правил, механізмів регулювання залежить успіх економічного та соціального прогресу.

Сучасний розвиток інфокомунікаційних технологій та підвищення ролі інформації в виробничих процесах дозволив створити комплекс галузей, діяльність яких пов'язана виключно з накопиченням, зберіганням, обробкою і передачею інформації. Як елемент ринкової інфраструктури вони стали необхідною умовою ефективної організації виробництва як на мікро, так і на мезо- та макрорівні.

Інформаційна інфраструктура є однією з найважливіших передумов, що створюють можливості для ефективного функціонування регіональних ринків. Відсутність оперативної ринкової інформації перешкоджає формуванню незалежних господарюючих суб'єктів. Виробники і споживачі не мають нагоди маневру при виборі ціни, місця і часу для купівлі-продажу товарів та послуг. Не мають в своєму розпорядженні інформації про тенденції і динаміку внутрішнього і зовнішнього ринків як виробники, так і органи державного та регіонального управління. Не будучи добре інформованими, вони діють не відповідаючи їх власним інтересам.

Для забезпечення безперервного функціонування ринкової економіки і забезпечення суб'єктів ринкових відносин оперативними і достовірними відомостями необхідний відповідний набір інститутів інформаційної інфраструктури, які являють собою певні системні обмеження, що, з одного боку, створюють передумови для інформаційного обміну між учасниками ринку, а з іншого – обмежують цей обмін.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам інституціонального розвитку присвячено багато праць як класиків інституціональної теорії (Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, Ф. Перу, Р. Коуз, Д. Норт та ін.), так і провідних вчених сучасності (Х. Веріан, Р. Гаслер, Р. Нуреев, Дж. Стігліц, Дж. Акерлоф та ін.). В роботах цих авторів визначено основні підходи інституційної економіки [3], встановлено необхідність регулювання економічного розвитку на основі діяльності державних інститутів [7], досліджено особливості функціонування інституційного середовища ринкових відносин [10; 12], проаналізовано основні інституціональні моделі економічного розвитку [5; 11], доведено провідну роль інформаційних технологій в розвитку інституціональної системи [4; 18].

В дослідженні даної проблематики цікавими є роботи, присвячені особливостям становлення і розвитку інформаційного суспільства. Тут можна виділити таких авторів, як Д. Белл, В. Іноземцев, Е. Тоффлер, Ф. Факуяма. Серед вітчизняних вчених слід відмітити роботи М.В. Брюханова, В.М. Гейця, А.Н. Колодійця, А.А. Чухна та інших. Роботи цих авторів присвячені дослідженню передумов переходу до інформаційного суспільства [1; 16], аналізу закономірностей розвитку ринкових відносин в умовах нової суспільної формації [8; 17], обґрунтуванню необхідності реформ інституційного середовища в процесі переходу до інформаційної економіки [6; 9] тощо.

Невирішені частини загальної проблеми. Таким чином, проблеми функціонування інституціональної складової інформаційної економіки присвячено багато праць як вчених – представників інституціональної теорії, так і дослідникам в сфері інформатизації та формування постіндустріального суспільства. Достатньо повно в цих роботах відображені специфічні риси сучасних ринкових перетворень, розглянуті проблеми функціонування інфраструктури ринку. Однак питанням розвитку саме інформаційної ринкової інфраструктури, яка є вирішальним компонентом розвитку ринку в умовах переходу до інформаційної економіки, присвячено дуже мало уваги. Достатньо поверхнево також досліджені інститути розвитку інформаційної інфраструктури, їх роль та специфіка функціонування в трансформаційних процесах як на державному, так і на регіональному рівні, що обумовлює наукову новизну та практичну значимість даного дослідження.

Цілі роботи (постановка завдання). За таких умов актуальним є визначення специфіки функціонування ринкової інформаційної інфраструктури і дослідження особливостей розвитку її інституціональної складової.

За допомогою абстрактно-логічного та системного аналізу, інституціональних підходів та методу логічних узагальнень передбачається виконати наступні завдання:

- визначити роль інституціональної складової розвитку ринкової інформаційної інфраструктури на макро- та мезорівнях;
- дослідити процеси формування ринкової інформаційної інфраструктури регіону з позицій інституціональних теорій;
- проаналізувати систему інститутів регулювання інформаційного обміну між учасниками регіонального ринку;
- обґрунтувати проблеми поширення розвитку ринкової інформаційної інфраструктури у регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними передумовами виникнення ринкової інфраструктури взагалі і інформаційної інфраструктури ринку зокрема стали суспільний розподіл праці, поява товарного виробництва і зростаюча виробнича спеціалізація. При цьому спостерігалася все більша інформаційна асиметричність та невизначеність умов функціонування суб'єктів господарювання в умовах обмеженості матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів

[5, с. 151]. Все це стимулювало розвиток такого напряму економічної теорії, як інституціоналізм, центральним поняттям якого є інститут. За визначенням Р. Нуреева інститут – це «правила гри в суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми, а також система заходів, що забезпечують їх виконання» [11, с. 694].

Використовуючи цей підхід проаналізуємо інститути функціонування ринкової інформаційної інфраструктури. Цей аналіз доцільно проводити в двох аспектах. Рекомендуємо розглядати інститут як складне утворення, що акумулює інформаційні ресурси ринку та визначає траєкторію інформаційного обміну. З іншого боку інститут – це ті обмеження, які встановлюють певні рамки для ефективного функціонування інформаційної інфраструктури.

Визначаючи перший підхід, підкреслимо, що до інститутів ринкової інформаційної інфраструктури слід віднести як окремих учасників ринкових відносин – суб'єктів господарювання, так і спеціалізовані підприємства та установи, що надають цим учасникам інформаційні продукти та послуги. Усі вони є носіями та джерелами інформації, що генерується в процесі ринкового обміну. Дослідимо їх з позиції інституціональної теорії.

При аналізі особливостей діяльності економічних суб'єктів ринкових відносин актуальності набуває такий напрям розвитку неоінституціоналізму, як теорія агентів (теорія економічних організацій). Це зумовлене тим, що процеси інформаційного обміну починають свій розвиток саме на рівні окремих економічних агентів – підприємств. Тільки розвиток інформаційної діяльності на основі нових інфокомунікаційних технологій на рівні конкретних організацій є необхідною умовою для активізації цих процесів на регіональному та, як підсумок, національному та міждержавному рівнях.

Треба зазначити, що теорія економічних організацій знайшла свій розвиток не тільки в рамках неоінституціоналізму, але і в неокласичній економічній теорії. Однак представники останньої часто ототожнюють поняття «фірма» чи «організація» з виробничою функцією. У наслідок чого поза увагою залишаються інформаційні процеси, які в ній відбуваються. [15, с. 30]. Неоінституціоналізм являє собою спробу подолати такий спрощений підхід завдяки транзакційній теорії фірми, яка ґрунтується на визначальній ролі витрат, пов'язаних з укладанням та реалізацією фірмою угоди – транзакції. Особливе значення в цій теорії приділяється інформації. Інформація розглядають в двох аспектах: як обов'язковий первинний елемент науково-технологічних досліджень, на базі яких здійснює свій розвиток сучасне виробництво; і як обов'язковий ресурс, який можливо використати в економічній системі точно так, як і праця або капітал. Тобто слід говорити про пряму залежність між економічними

результатами виробничого процесу і кількістю інформації, що циркулює в ході його здійснення.

На етапі виробництва продукт проходить через послідовні технологічні ланцюги, для реалізації кожного з яких підприємство повинне придбати необхідні технології, винаходи, проекти, матеріальні ресурси, послуги інших підприємств. Для мінімізації власних витрат виробництва і максимізації випуску треба постійно упроваджувати організаційні, технологічні, управлінські та інші інновації на основі консалтингу, а також навчання і перепідготовки кадрів. Сукупність цих інформаційних витрат, супроводжуваних процесом виробництва, має першорядне значення для ефективної діяльності. При цьому особлива увага звертається на їх цінновий чинник і нерівномірність інформаційного забезпечення учасників операцій. Як відзначав Д. Норт, «транзакційні витрати виникають унаслідок того, що інформація володіє ціною і асиметрично розподілена між сторонами обміну» [13, с. 60]. Це і обумовлює необхідність розвитку інформаційної інфраструктури регіонального ринку, яка б дала доступ підприємствам до нових технологій і тим самим сприяла їх продуктивній діяльності.

Завершальною стадією відтворювального процесу виступає реалізація виробленої продукції. Тут велике значення мають постійні маркетингові дослідження ринку збуту продукції, що часто змінюється, реклама та інші інформаційні заходи, пов'язані з продажем товару. Таким чином, інформаційний чинник і на цій стадії виконує визначальну роль. Коли продукт праці стає товаром, відбувається відчуження інформації, вона починає жити самостійно в межах функціонування ринкової інформаційної інфраструктури.

Рух інформації не тільки супроводжує просування товарів, але і передує йому. Реальним є і такий варіант, коли рух інформації про товар не спричиняє за собою просування самих товарів (операція, що не відбудеться). Реалізація товару в ринковому господарстві здійснюється на відповідному регіональному ринку, який в постіндустріальному суспільстві стає інформаційним як за своєю суттю, так і за формою прояву [13, с. 61].

Ефективне функціонування ринкової інформаційної інфраструктури можливе тільки за умови розвиненої системи інститутів, що забезпечують ринок необхідною інформацією (ЗМІ, бібліотеки, інформаційно-аналітичні агенції, науково-дослідницькі інститути, інформаційний бізнес тощо), а також розробників інформаційних технологій. Ці інститути є учасниками інформаційного ринку – ринку, на якому купуються та продаються продукти інтелектуальної праці – інформаційні товари та послуги.

Однією з перших робіт в російськомовній літературі стосовно інформаційного сектора ринку була робота В.Л. Тамбовцева [14], в якій економічні проблеми виробництва інформації пов'язувалися з «п'ятим ринком» і відзначалося, що у ринковому господарстві прийнято виділяти

чотири макросектори: споживчих благ, засобів виробництва, праці, грошей і цінних паперів. Сучасне виробництво немислиме без функціонування п'ятого сектора – інформаційного ринку. Суб'єкти інформаційного ринку є інститутами, що не тільки забезпечують інформацією та технологіями роботи з нею, а і виступають певними регуляторами інформаційного обміну між учасниками ринку, оскільки формують пропозицію інформаційних продуктів та послуг, отже встановлюють і певні обмеження до них через систему цінних факторів та умов доступності для різних категорій покупців, власні можливості розробки та постачання інформаційних ресурсів тощо.

Розглянуті нами окремі інститути ринкової інформаційної інфраструктури є «матеріальними носіями» інформації, однак своєю активну функції в процесі ринкового розвитку вони виконують тільки за умови ефективної циркуляції інформаційних потоків між ними. Такі потоки забезпечує інформаційні мережі, електронна комерція, телекомунікації – це теж інститути, що спрямовують інформаційні потоки, тим самим задаючи їм певні обмеження через недосконалість технологій, систему нормативно-правових регуляторів, систему регулюючих органів тощо. Таким чином ми переходимо до другого аспекту аналізу інститутів інформаційної інфраструктури ринку – як певних «рамок», в межах яких відбувається її розвиток.

На користь цього підходу виступає така інституціональна теорія, як теорія інформаційної економіки. Ця теорія базується на винятковій ролі науки в виробничому процесі: наука становиться безпосередньою продуктивною силою – двигуном економічного прогресу; радикально міняється суть споживання – акценти в цій сфері зміщуються на нематеріальні блага; активного розвитку набуває інформаційна інфраструктура, забезпечуючи необхідною інформацією, яка розвиває здібність до генерації нових знань, фактично перетворюючи споживання на елемент виробництва [17, с. 90].

Процеси формування інформаційної економіки обумовлюють необхідність певних інститутів координації, які умовно слід поділити відповідно до характеру їх прояву на внутрішні та зовнішні.

Зовнішні інститути, такі як нові стандарти, норми, технології виробництва та управління, інновації та новітні досягнення у всіх сферах суспільної діяльності є не тільки результатами науково-технічного прогресу, а й інститутами, що задають основні напрями розвитку когнітивної економіки. Важливої ролі набувають нормативно-правові інститути, що регулюють інформаційний обмін між учасниками економічних відносин, а також державні та суспільні організації, координуючі суспільні перетворення в процесі формування інформаційної економіки.

Інститутами, що регулюють інформаційний взаємозв'язок учасників ринкових відносин є і угоди між ними, які на певний час встановлюють «правила гри» між учасниками ринку. Велика

роль при цьому інформаційної культури як системи регуляторів суспільної поведінки, яка сприяє об'єднанню окремих суб'єктів господарювання (людей, суспільних організацій, фірм, регіональних структур тощо) для спільної реалізації взаємних вигод від соціально-економічної та інформаційної взаємозалежності.

В розвитку процесів інформаційного обміну в умовах інформаційної економіки важливе місце займають і такі зовнішні інститути, як накопичені знання та досвід, які є основою всіх подальших перетворень та формують інтелектуальний потенціал нової соціально-економічної формації.

Внутрішні регулятори інформаційних процесів стимулюють розвиток економічної системи, заснованої на знаннях як головного фактору виробництва. Це внутрішні мотиви та стимули, які спонукають до творчої діяльності, це інтелектуальний потенціал як окремої особистості, так і певної суспільної формації. Вплив цих інститутів має внутрішній характер, тобто проявляється в свідомості певної особистості. При чому саме внутрішні інститути є головним координатором та джерелом прогресу.

В підтримку виняткової ролі внутрішніх інститутів регулювання інформаційних процесів виступає такий напрям неоніституціоналізму, як теорія суспільного вибору, яка заснована на дослідженні поведінки індивіду в нових економічних умовах.

Теорія суспільного вибору концентрує увагу на процесі прийняття управлінських рішень, на дослідженні їх передумов та можливих результатів. Центром дослідження теорії суспільного вибору є поведінка індивіду, який за власною волею вирішує, в якій суспільній чи господарчій організації йому залишатися. Так, відомі вчені – засновники нової школи політичної економії – Дж. Бьюкенен та Г. Таллок в своїй праці «Розрахунок згоди: логічне підґрунтя конституційної демократії» визначають наступне: «Весь наш аналіз сфокусований на інституційній організації суспільної діяльності. Якщо ми почнемо з аналізу жорсткої системи інститутів, єдино можливою змінною величиною в такій моделі є поведінка індивідів» [2, гл. 20]. У таких умовах вельми важливим доступ індивіду до об'єктивної та правдивої інформації, що достатньо ефективно забезпечується завдяки ефективному функціонуванню інформаційної інфраструктури. Таким чином, спостерігається зворотній взаємозв'язок між розвитком ринкової інформаційної інфраструктури і внутрішніми інститутами її регулювання.

Висновки та пропозиції.

Отже, розвиток ринкової інформаційної інфраструктури проходить саме на регіональному рівні із залученням регіональних інформаційних ресурсів, суб'єктів господарювання та регіональних структур державного управління та самоврядування. Цей розвиток за своєю суттю не є хаотичним, він відбувається за умов функціонування системи інститутів регулювання інформаційного обміну. Такими інститутами виступають як самі

економічні агенти – учасники ринкових відносин, так і підприємства, що функціонують на регіональному інформаційному ринку та забезпечують різних економічних агентів інформаційними продуктами та послугами, так і певні обмежувачі інформаційного обміну, а саме нормативно-правові акти та система органів державної влади, що регулюють інформаційні процеси на ринку; інформаційні мережі та технології, що спрямовують інформаційні потоки та встановлюють параметри їх проходження; норми інформаційної культури та внутрішні мотиви і стимули індивідумів, які спонукають до інформаційної діяльності за певних етичних вимог; угоди між учасниками ринку, що регламентують економічні взаємовідносини тощо.

Відповідно до цього, функціонування інститутів інформаційної інфраструктури регіонального ринку слід розглядати як певний механізм. На виході до цього механізму – учасники ринкових

відносин у вільному, неорганізованому стані. На виході – ці ж агенти, але зв'язані за допомогою системи певних норм та правил, інформаційні потоки між ними чітко впорядковані та спрямовані. Таким чином, інститути і підтримуюча їх діяльність переводить множини економічних агентів з «хаотичного» стану в певну організовану структуру, якою і є інформаційна інфраструктура ринку. При цьому деякі види зв'язків існують достатньо короткий час (наприклад, регламентовані акти обміну інформацією), а інші – досить тривалі (наприклад, норми закону та культурні цінності).

В дослідженні процесів розвитку інформаційної інфраструктури ринку як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні значної актуальності набуває теорія інституціоналізму, яка є надійним підґрунтям для аналізу процесів регулювання інформаційного обміну в умовах переходу до нової економічної формації – інформаційної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Перевод с англ. под ред. В.Л. Иноземцева – М.: Academia, 1999.
2. Бьюкенен Дж., Таллок Г. Расчет согласия. Логические основания конституционной демократии / Р.М. Нуреев (гл. ред.) и др. – М.: Таурус Альфа, 1997. – 556 с.
3. Веблен Т. Теория праздного класса / Перевод с англ., вступит. статья С.Т. Сорокиной. Общая ред. В.В. Мотылева. – М.: Прогресс, 1984.
4. Вэриан Х. Экономическая теория информационных технологий / Х. Вэриан // Социально-экономические проблемы информационного общества: [коллективная монография под ред. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 214-277.
5. Гаслер Р. Социально-политическая и экономическая теория информации: методологи многомерной экономической теории / Р. Гаслер // Социально-экономические проблемы информационного общества: [коллективная монография под ред. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 149-171.
6. Геец В.М. Социально-экономическая трансформация при переходе к экономике знаний / В.М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества: [коллективная монография под ред. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 16-34.
7. Гелбрейт Дж. Новое индустриальное общество. – М.: АСТ, 2004.
8. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: [учебное пособие] / В.Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 304 с.
9. Коломиец А.Н. Предвосхищающие реформы как трансформационная технология информационного общества / А.Н. Коломиец // Социально-экономические проблемы информационного общества: [коллективная монография под ред. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 381-397.
10. Коуз Р. Фирма, рынок и право: [монография] / Перевод с англ. Б. Пинскера; науч. ред. Р. Капелюшников. – М.: Дело, 1993. – 192 с.
11. Нуреев Р.М. Основы институциональной модели становления и развития капитализма / Р.М. Нуреев // Институциональная экономика: Учебник под общ. ред. А. Олейника. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 704 с.
12. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Перевод с англ. под ред. А.Н. Нестеренко. – М.: Фонд экономической книги «Начало», 1997. – 185 с.
13. Симонов Ю.Ф. Информационные технологии в экономике: [учебное пособие] / Под ред. Ю.Ф. Симонова. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 352 с.
14. Тамбовцев В.Л. Пятый рынок: экономические проблемы производства информации: [монография]. – М.: МГУ, 1993. – 127 с.
15. Тарушкин А.Ю. Институциональная экономика: [учебное пособие] / А.Ю. Тарушкин. – СПб.: Питер, 2004. – 368 с.
16. Тоффлер Э. Третья волна / Перевод с англ. под ред. П.С. Гуровича. – М.: АСТ, 1999. – 781 с.
17. Чухно А.А. Соотношение индустриального и постиндустриального типов развития: проблемы теории и практики / А.А. Чухно // Социально-экономические проблемы информационного общества: [коллективная монография под ред. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.88-120
18. Akerlof G. The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism / G. Akerlof // Quarterly Journal of Economics. – 1970. – № 84 – P. 485-500.

Рецензенти: Горлачук В.В., д.е.н., професор;
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор.